

Néhány avar kori női pipereeszköz Veszprém megyéből I.

Az alábbi tanulmányban megpróbáljuk röviden összefoglalni, bemutatni azokat a Veszprém megye területén, az avar korra keltezhető, jellemzően női sírokból előkerült leleteket, amelyek az évszázadokkal ezelőtt élt asszonyok, lányok életébe engednek bepillantást. A kis tanulmány „ihletője” egy bronz lemezből készült ecsettubus melléklet volt, amelyet az alábbiakban mutatunk be. A kis ecsetek a szűrőkanalakkal, pipere késekkel, fültisztító tűkkel, tűkövekkel, fésűkkel együtt azon pipereeszközök közé tartoznak, amelyek elsősorban a női sírok mellékletei között bukkannak fel. Nem zárható ki, hogy a díszített csontlemezekkel borított kis dobozok ugyanancsak ezek közé tartozhattak. A Veszprém megyei avar kori lelőhelyeken, ha nem is nagy számban, de a felsorolt pipereeszközök mindegyikére találunk példát.

Ecsettubosok

A Balatonudvari-Fövényes közép-késő avar és kora Árpád-kori temető 566. számú, közép avar korra keltezett női sírjából került elő egy kisebb, bronz lemezből készült lelet, amelynek funkcióját a síranyag feldolgozása során próbáltuk meghatározni.

Maga a sír a feltárt temető rész északi harmadában került elő, azon a részen, ahol több közép avar korra keltezhető temetkezés volt. Az ÉNy-DK-i tájolású aknasírban nyugvó asszony koponyáját gyökerek vagy állat bolygatta meg, de egyébként, általános szokás szerint, hanyatt fektetett, nyújtott helyzetben került elő. (1. ábra 1.) Fontosabb mellékletei a 69 db, zömében sárga és barna kásagyöngyökből fűzött nyaklánc, ugyanitt igen kisméretű vaskés, trapéz alakú, átlukasztott kis vaslemez és vaskarika töredékei, bronzlemezből préselt ruhakapcsoló korongpár a bal kulcsont felett, vashuzal karperec a jobb alkarcsontokon, míg a bal alkarcsontok végénél szokatlan módon két bikónikus orsógomb került elő. Helyzetük alapján úgy tűnik, hogy orsófára voltak felhúzva és így tették be az elhunyt mellé. Vas csattal összefogott övére fatokban őrzött vaskés volt felerősítve, illetve a bal combcsont mellett talált vaskarikák segítségével lehetett felerősítve az övre, feltehetőleg az a kis tarsoly, amely a kis pipere eszközök között tartalmazta. (1. ábra 2.) Az egyik vaskarika töredéken megmaradt textilnyom alapján a tarsoly valamilyen szövött anyagból készülhetett.

Az ecsettubusnak meghatározható kis tárgy bronzlemezből készült. A lemez két szélé egymásra volt hajlítva, enyhén kónikus alakú, szűkebb végét téglalap átmetszetű bronz huzalból hajlított egymásra hajtott végű gyűrűvel erősítették meg. Találáskor már erősen deformálódott. Hossza 3 cm; szélesség: 1,4-0,8 cm, utóbbi végén volt az 1,3 cm átmérőjű gyűrű. (2.

ábra1., 2., 3. ábra 1.) Sajnos a tubus belsejének vizsgálatára, az esetleges szerves maradványok kimutatására még nem volt mód.

E rövid összefoglaló apropóját adó ecsettubus lelethez Veszprém megye területéről hasonló a Halimba-Belátó domb 16. női temetkezésben került elő. (3. ábra 2.)¹ A sírban szerves maradványokat is találtak. A hasonló kárpát-medencei kúpos vagy gyakrabban hengeres lemez hüvelyekkel részletesebben Tóbiás Bendegúz foglalkozott, aki megállapította, hogy a késő antik és 5. századi példányok után a 7. században jelentek meg újra területünkön, vagyis az avarokkal együtt jelent meg. A 9. századig megtalálhatók a leletek között.²

A tárgy típus azonosításához nagy segítséget jelentettek a kaukázusi Mokraja balka-i lelőhely temetkezéseiből előkerült leletek (5. ábra 1-2.), de különösen az Észak-Kaukázusban, a Beszkesszk-i hegyvonulat fennsíkján feltárt Moscsjevaja balka-i sírok anyaga. A lelőhely kiváló mikroklímájának köszönhetően (a nedvesség, mikroorganizmusok hiánya, napos oldal stb.) a fa, bőr, textil leletek kiválóan megőrződtek, az elhunytak mumifikálódtak. Az itt előkerült szerves és más leletek fontos információkkal szolgálhatnak a korabeli viselet, fegyverzet, életmód, vallási szokások stb. rekonstruálásához, így többek közt a kozmetikai célokat szolgáló kis ecseteket is. A 2. kislány sírjából, a mellkason, egy teljes piperekészlet került elő: lancetta, szűrőkanál, 2 kozmetikai ecset, utóbbiak közül az egyik egyenes, hengeres falú volt, végén csomóba tekert, hasított bőrdarab maradt meg, másik végén kis függesztő fül volt. A másikban fekete lószőrből összetekert szőrcsomó volt. (4. ábra 1-2.) A leleteket feldolgozó Anna Jeruzalimszkaja szerint az első a „smink”, míg a második erőteljesebb, talán arcpirosító, felvitelére szolgált.³ Mindkét ecsettubust a két végén egy-egy, bordázott pánttal fogták össze.

E darabok alapján számos hasonló leletet sikerült meghatározni. Ezek közé tartoznak az avar kori női sírokban talált példányok is, különösen, ha velük együtt más pipereeszközök is előkerültek. A balatonudvari vagy a halimbai kissé kónikus ecsettubusok a ritkább darabokhoz tartoznak, amelyek inkább az 5. századi germán környezetben előforduló hüvelyekre jellemzőek.⁴ Általában hengeres átmetszetű tubusokról van szó. Minden esetre, ahogy a többi pipereeszköz, úgy az ecsetek is, mediterrán eredetű tárgyak az avar emlékanyagban.

A balatonudvari 566. sírban a gyöngyök között, az eredeti helyén maradt állkapocs csont jobb végénél, valójában szokatlan helyen, kis vas leletek kerültek elő. Többek közt egy igen kisméretű, 5,6 cm hosszú egy élű vas kés, ugyanitt három darabra tört vaskarika mellett egy a felső végén átlukasztott, trapéz alakú kis vaslemez is volt. (3. ábra 3.) Nem tartom kizártnak,

¹ TÖRÖK 1998, 18., Taf. 2.

² TÓBIÁS 2007, 333-336.

³ ИЕРУСАЛИМСКАЯ 2012, 75.; 309-310.

⁴ TÓBIÁS 2007, 335.

hogy az apró kés szintén a pipereeszközkhöz tartozhatott, különösen, hogy a munkaeszköz-ként számon tartott kése az övre erősítve szintén előkerült. A pipere-kést, a karika és kis „fü-lecske” segítségével felfüggesztve akár nyakba akasztva is viselhette, ahogy az a Moscsevaja balka-i 2. sírjában nyugvó kislány pipereeszközeinek esetében is volt. Nagy kár, hogy a koponya bolygatása miatt ennél többet egyelőre nem tudunk mondani. A balatonudvari 566. sírt a többi lelete alapján (préselt mellboglárok, sárga-barna köles gyöngyök, vas karperec) a középvavar korra keltezhetjük.

IRODALOM

- АФАНАСЬЕВ - РУНИЧ 2001 = Афанасьев, Г.Е., Рунич, А.П.: Мокрая Балка. Выпуск 1. Дневник раскопок. Москва. 2001.
- ИЕРУСАЛИМСКАЯ 2012 = Иерусалимская, А.А.: Мошевая Балка: необычный археологический памятник на Северокавказском шелковом пути. Санкт-Петербург : Изд-во Гос. Эрмитажа, 2012
- TOBIAS 2007 = Tobias B.: Néhány érdekes tárgy a Zillingtal-Unterer Kapellenberg D 41 sírból. Csatfibulák és ecsetek (Einige interessante Gegenstände aus dem Grab D 41 von Zillingtal-Unterer Kapellenberg. Ringfibeln und Pinsel). Archaeologiai Értesítő 132 (2007) 325–341.
- TÖRÖK 1998 = Török, Gy.: Das awarenzeitliche Gräberfeld von Halimba. Das Awarische Corpus – Avar Corpus Füzetek V. Hrsg.: Madaras, L. – Szentpéteri, J. Debrecen–Budapest 1998.

1

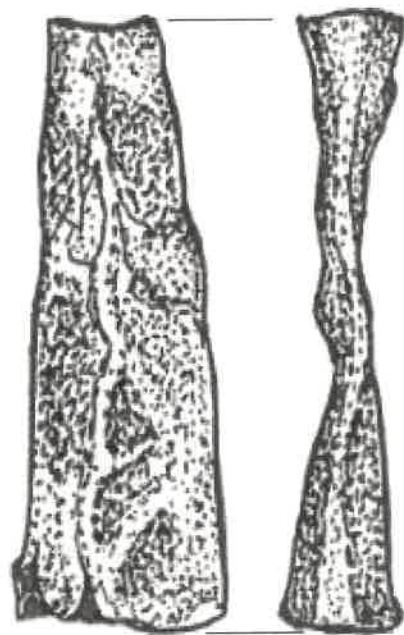
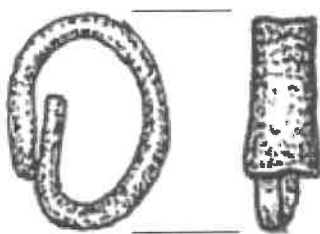

2

1. ábra: 1 - 566. sír ásatási felvétel; 2 - 566. sír részlete

1

2

2. ábra: 1 - Ecsethüvely nagyított fotója (fotó Sárközi Judit); 2 - Ecsethüvely nagyított rajza (rajz: Ruha Éva)

1

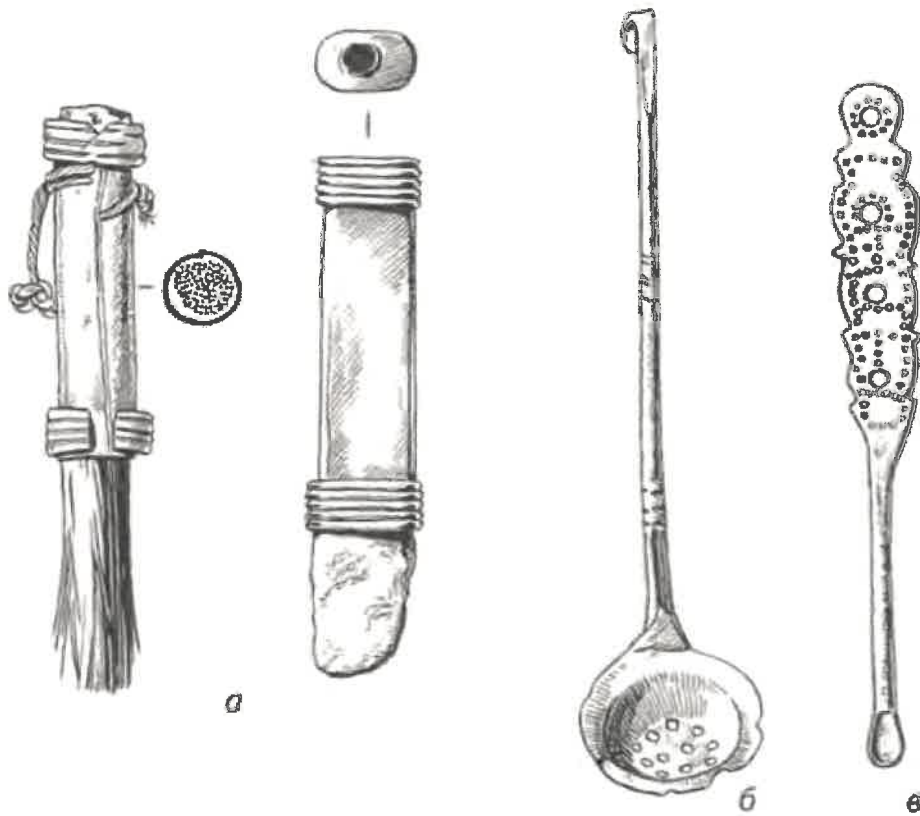

2

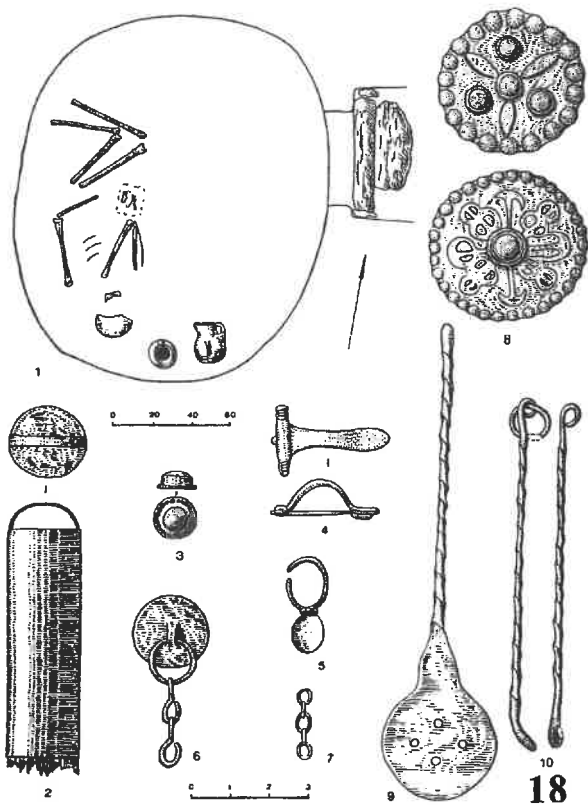

3

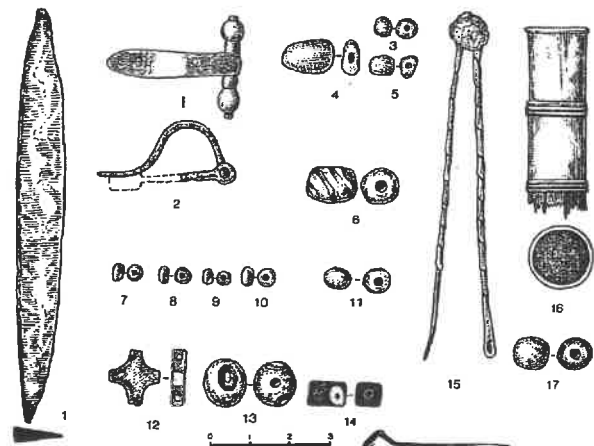
3. ábra: 1 - Balatonudvari-Fövényes 566. sír ecset rekonstrukciós rajza (*rajz: Trexler Judit*); 2 - Halimba-Belátó domb 16. sír ecsethüvely, nagyított rajza (*Török Gy. 1998 nyomán*), 3 - 566. sír gyöngyeivel együtt előkerült kis méretű kés (karika töredék és akasztófül ?)

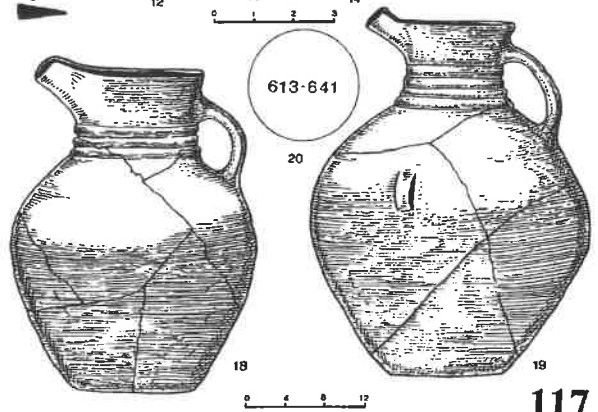
4. ábra: 1 - Szépségápolás eszközei Moscsevaja Balka temető 2. sír leleteinek fotója, 2 - Moscsevaja Balka temető 2. sír leteinek rajza (Иерусалимская 2012 nyomán)

1

2

117

5. ábra. 1- Mokraja Balka 18. katakomba sír. Leletek közül 2. számú ecset; 2 - Mokraja Balka 117. katakomba sír. Leletek közül 16. számú ecset. (Афанасьев - Рунич 2001 nyomán)